

KAKO LIJEČITI ARHITEKTURU

Prinos analizi sociopatologije građenja

Boris Morsan

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Primljeno: 12. rujna 1994.

Sažetak

Kriza u arhitekturi novog vremena očituje se u masovnosti površno projektiranih zgrada i malobrojnim umjetničkim djelima. Danas možemo govoriti o specifičnoj bolesti društva sa skupom poremećaja, jasno vidljivim simptomima, procesima i, djelomično, uzrocima.

Kao što duševna bolest mijenja ponašanje, funkcioniranje, sposobnost i život pojedinca, tako se ta bolest društva iskazuje poremećenim funkcioniranjem njegovih mehanizama i narušenom povezanosti procesa. Pri stvaranju arhitekture ponašanje društva može se usporediti s kliničkim slikama upisanim u individualnoj psihijatriji. Sličnost je znatna, a termini iznenađujuće pristaju opisima ponašanja društva iako su procesi koji vladaju na društvenoj i individualnoj razini različiti. Nije riječ o tome da se ista vrsta bolesti preslikala s razine bolesti pojedinca na razinu poremećaja u društvu. Uzroci poremećaja na te dvije razine bitno su različiti i uglavnom još prilično nepoznati, a putovi od individualnih začetaka do poremećaja u društvu dugi su i imaju slojevite veze. Problemi patologije u građenju, s izvorima onečišćenja okoliša odgovarajućom arhitekturom i mjestima najvećeg onečišćenja, razvijanjem metoda prevencije, saniranja itd., zahtijevaju razradu u sklopu socijalne psihijatrije. Kao masovnu pojavu tu problematiku valja uvrstiti u mentalnu higijenu i tako početi utjecati na graditeljstvo. Iz različitih stavova što ih razne društvene skupine zauzimaju prema arhitekturi proizlazi suprotstavljeno djelovanje: s jedne strane arhitektura se vrednuje kao umjetnička disciplina, a s druge postoji praksa jeftine proizvodnje projekata, masovne izgradnje i stvaranja zarade na uštrb i štetu arhitekture. Svako od tih shvaćanja razvija različita i odvojena ponašanja. Čini se da društvo u velikim razmjerima reflektira poremećaje kakvi su poznati u bolesnih pojedinaca. Želja da se ostvari ono što zovemo

dobrom arhitekturom postoji, ali na putu do cilja gubi se jasan plan, postupci se prilagođuju djelomičnim i trenutačnim interesima te postaju jalovi. Pritom se ne uspijeva odrediti hijerarhija ni logičan sustav zahtjeva i postupaka.

Rezultat tog šabloniziranog funkcioniranja jest pojava nekoherentnih, proturiječnih i nesustavnih tema s mnogo simbola i slika povezanih na najrazličitije slučajne načine, i to bez razloga, potrebe ili smisla. Tako nastaju fragmenti okoline okrenuti prema svojoj izdvojenoj stvamosti. Danas se u obilnoj graditeljskoj produkciji gradovi i krajolici pune primjerima loše projektirane arhitekture, loše riješenim problemima i greškama u kompoziciji. Ta realnost postoji i djeluje neprekidno i latentno kao kompleksan sustav prizora što ih ljudi samo povremeno svjesno promatraju.

Kriza u arhitekturi novog vremena očituje se masovnošću površno projektiranih zgrada i malobrojnim umjetničkim djelima. Nesrazmjer između arhitekture i građenja koje jedva možemo nazvati arhitekturom karakterističan je za posljednjih stotinjak godina. Nikada prije loša arhitektura nije bila tako masovna pojava. Primitivne i jeftine gradnje te slaba arhitektura u prošlosti su bili vezani za krajnje siromaštvo. Danas se za, razliku od toga, skupim materijalima i uz kvalitetne konstrukcije grade slabo osmišljene zgrade.

Poplava loše arhitekture postala je jedan od ozbiljnih problema u onečišćenju okoliša. Zato govoreći o ekološkim problemima, moramo početi govoriti i o onečišćenju građenjem.¹

Slika 1.

Pretvaranje krajolika u naselje, otok Rab

Poremećaji u građenju otkrivaju, međutim, mnoštvo poremećaja širokih razmjera u funkcioniranju društva. Stvaranje vrijednih arhitektonskih djela trebalo bi biti normalna pojava. Danas je, međutim, nesposobnost da se to postigne dosegla razinu pri kojoj možemo govoriti o specifičnoj bolesti društva. Nenormalnosti u duhovnome i kulturnom životu društva očituju se kao sukobi koji blokiraju kreativno djelovanje. Što su problemi u okolišu jači i što je onečišćivanje lošom arhitekturom veće, to su povratni utjecaji bolesnog ponašanja na cijelu zajednicu dublji. Pred nama se zbiva proces posljedice kojega se šire na uzroke, dobivaju nove dimenzije i ponovno izazivaju sve više negativnih učinaka. Taj fenomen odnosno skup poremećaja ima vidljive simptome, razvojne procese i, djelomično, uzroke.

Kao što duševna bolest pojedinca mijenja njegovo ponašanje, funkcioniranje, sposobnosti i život, tako se ta društvena bolest iskazuje u poremećenim funkcioniranjem njegovih mehanizama. Pri stvaranju arhitekture ponašanje društva može se usporediti s kliničkim slikama opisanim u shizofreniji na razini individualne psihijatrije. Sličnost simptoma, djelovanja i učinaka je znatna. Psihijatrijski termini iznenađujuće pristaju opisima ponašanja društva iako su procesi koji se zbivaju na društvenoj i individualnoj razini različiti.

Slika 2.

Novokomponirana arhitektura u Supetru na otoku braču. U tradicionalnoj pučkoj arhitekturi cjelokupni volumeni kuća građeni su kao "kutije" od kamena. U novijim uvjetima građenja pojavili su se zahtjevi da dio pročelja bude od kamena

Usporedba termina i opisa bolesnog stanja nikako ne znači da se ista vrsta bolesti s razine bolesti pojedinca preslikava na razinu poremećaja u društvu. Bolest pojedinca i poremećaj ponašanja društva nisu isto. Uzroci poremećaja na te dvije razine bitno su različiti, i kada je riječ o shizofreniji, još prilično nepoznati. Usporedba, ipak, donekle pokazuje alarmantno stanje u društvenim odnosima na putu do stvaranja arhitekture, ali istodobno pruža primjenjive i elaborirane termine za pristup sociopatologiji građenja. Daljnje izučavanje patologije u građenju svakako zahtijeva razradu u socijalnoj psihijatriji. Liječenje poremećaja biti će potrebno razvijati mentalnom higijenom, kao i zakonima i drugim društvenim mehanizmima prevencije i saniranja onečišćenja okoliša neodgovarajućom arhitekturom.

Prema kratkoj definiciji, shizofrenija je duševna bolest koju karakterizira postupan pad umne sposobnosti i narušavanje povezanosti psihičkih procesa.² Obje karakteristike - rascjep i nepovezanost u akcijama te pad intelektualnih sposobnosti, danas su proširene na stvaralaštvo arhitekture. Očituju se različitim stavovima i pristupima koje različiti slojevi društva imaju prema arhitekturi. Iz tih stavova proizlazi suprotstavljeno djelovanje: s jedne strane u svim je povijestima umjetnosti, cjelokupnoj filozofiji, estetici i teoriji arhitekture, u svakoj praksi koja je dala vrijedne rezultate i u nastavi u školama razvijen pristup po kojemu se arhitektura vrednuje kao umjetnička disciplina. Takav se pristup javlja i u individualnom doživljavanju. Jednako je tretira i zakon o zaštiti autorskih prava te svi zakoni o arhitekturi i arhitektima razvijenih zemalja.

S druge strane postoji praksa jeftine proizvodnje projekata, masovne izgradnje i stvaranja zarade na račun arhitekture i na njezinu štetu. Na toj se praksi razvio osobit mentalitet i način mišljenja u kojemu se razvoj, pravno reguliranje arhitekture i njezina zaštita sustavno narušavaju. Zakoni i odredbe koji su do sada u nas donošeni neposredan su i najjasniji izraz takvog mišljenja i ponašanja.

Analiza zakona pisanih u Hrvatskoj jasno pokazuje razvoj te socijalne patologije. U njima su sustavno razgrađeni, negirani, proglašeni nevažećima ili lukavo blokirani svi odnosi uspostavljeni u graditeljstvu suvremenih civiliziranih društava. Stvoren je jedinstveni zakonski mehanizam. Krajnji cilj tako uspostavljenih odnosa bilo je nekontrolirano trgovanje građevnim materijalom i kvadratnim metrima. Profite ubire sloj ljudi čije osobne interese štite zakoni. Posljedica je sve veće onečišćenje okoliša lošom arhitekturom.

Detaljnija analiza toga pravnog mehanizma prelazi temu ovog članka. O tom pravnom mehanizmu autor članka pisao je u posebnom osvrtu³, a ovdje su navedeni samo osnovne karakteristike i učinci zakona: ponajprije, zakon o građenju isključuje stvaranje arhitekture iz procesa građenja. Tako je graditeljstvo o kojemu se u zakonu govori svedeno na

građevinarstvo, što nije isto. Tvrdi se da zakon regulira samo proces koji počinje izradom tehničke dokumentacije. Stvaralački se procesi ne mogu svesti na izradu tehničke dokumentacije, niti tehnička dokumentacija može imati ikakav smisao sama za sebe.

Osim toga, zakon ponovno uspostavlja kolektivnu vlast nad projektiranjem. Pravo projektiranja imaju samo pravne osobe. Nositelji razvoja arhitekture u svim su razdobljima bili autori projekta. To je načelo ukinuto, a posljedice su tragične. Dovoljno je pogledati kakva arhitektura izlazi iz većine velikih biroa. Europski zakoni danas štite upravo individualno pravo na projektiranje, ali propisuju i odgovornosti koje proizlaze iz tog prava.⁴

Nadalje, zakon obezbuje investitora da u tehničkoj provedbi izgradnje angažira nadzornog inženjera, koji nije odgovoran autoru projekta. Autori projekta tijekom cijele povijesti vodili su i projektiranje i izgradnju kao jedinstveni proces. Zakoni europskih zemalja i danas inzistiraju upravo na takvoj cjelovitosti.⁵

Razdvajanje projektiranja od nadzora, umjesto njihova spajanja, pridonosi dijeljenju procesa koji treba biti jedinstven i implicira široke mogućnosti zlouporabe. Ukratko, nadzorni inženjer, koji nije autor projekta, nije zainteresiran za kvalitetu arhitekture već za materijalnu dobit od građenja. Izvođači radova imaju svoju politiku. Njihovi se interesi često ostvaruju upravo odstupanjem od kvalitete. To odstupanje može se olakšati ako arhitekta, koji obično pazi na točno izvođenje i kvalitetu radova isključi iz nadzora.

Zakonom o izgradnji objekata donesenom prije desetak godina ukinut je cjenik projektiranja, uz obrazloženje da investitima treba smanjiti tako visoke cijene. Time je ukinuto mjerilo vrijednosti i uvedena konkurencija niskim cijenama umjesto konkurencije kvalitetom rada. Slabi su autori srušili cijene i nigdje se u svijetu danas ne gradi s manje promišljanja nego u Hrvatskoj. Projektanti su se počeli birati na temelju tzv. "ponuda". Stanje je usporedivo s onim u kojemu bi netko slikare uspoređivao prema cijeni oslikavanja kvadratnog decimetra slike.

Cijeli se pravni mehanizam danas u Hrvatskoj, a time i dio društvenoga odnosno gospodarskog funkcioniranja, ponaša kao da ne postoji arhitektura kao umjetnička praksa i sustav vrijednosti. Između shvaćanja arhitekture kao umjetnosti i poimanja arhitekture kao pukoga građenja, tehničke dokumentacije, administracijskih procesa, trgovanja kvadratnim metrima i građevnim materijalom vlada rascjep sa sve većom napetošću. Svako od tih shvaćanja razvija različite ideologije, ideale i odvojene prakse u ponašanju.⁶

Znakovito je i to da je danas pod pritiskom tzv. realnih i komercijalnih ciljeva gotovo nepopularno ili neozbiljno govoriti o arhitekturi kao o umjetnosti i kulturi. Treba li podsjetiti da su umjetnički i praktični

problemi u doba velikih razdoblja arhitekture bili povezani i nepodijeljeni, a umjetnost nije smatrana luksuzom. Razdvajanje umjetničkoneorealnoga i praktično-realnoga nije se postavljalo kao problem. Dosezanje umjetničke vrijednosti vrijedilo je kao normalan zahtjev u svakoj namjeri da se gradi. Takozvana baza i nadgradnja nisu se dijelile.

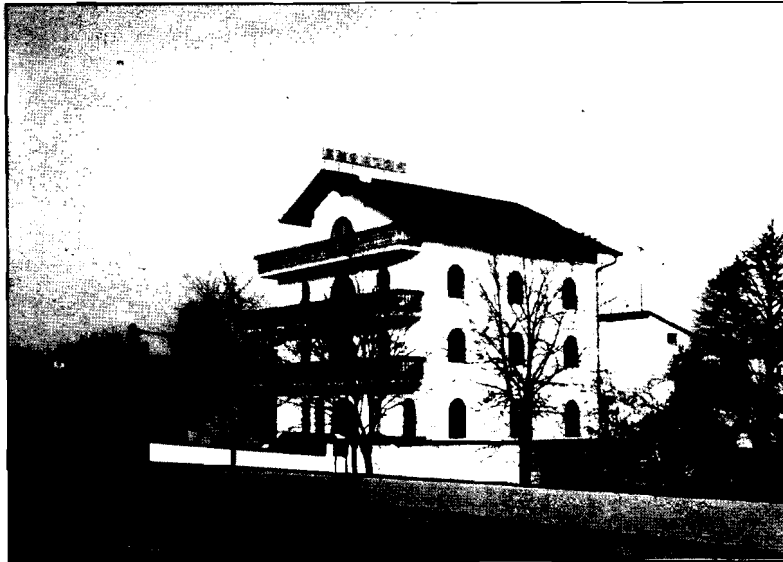
U današnjem lomu shvaćanja arhitekture i postupcima koji vode različitim ciljevima društvo se u praksi počinje ponašati kao shizofrenik: njegovim duhom vlada rascjep shvaćanja arhitekture i postupanja s njom. Iznenaduje kako simptomi i kliničke slike individualnih duševnih bolesti odgovaraju ponašanju društva. Sociopatologija poprma oblike opisane u psihopatologiji. Kao da društvo u velikim razmjerima reflektira poremećaje kakvi su poznati u bolesnih pojedinaca. Za pretežit dio gradnji ne uspijeva se odrediti razlika između arhitekture kao graditeljstva i građevinarstva kao izgradnje bez umjetničkog plana. Želja da se ostvari ono što zovemo dobrom arhitekturom postoji, ali na putu do cilja gubi se jasan plan, postupci se prilagođuju sitnim parcijalnim i trenutačnim interesima i koristima te postaju jalovi. Broj ljudi kojima je dopušteno izvlačiti korist iz onečišćenja okoline raste. Poremećaji se kao razine istog problema prelijevaju od individualnih problema i slučajeva do problema zajednice, međusobno utječući jedni na druge i uzrokujući jedni druge.

Tako u društvu počinje prevladavati stanje koje izgleda kao disocijalni sindrom u shizofreniji: "nastaju poremećaji ravnoteže i mentalne sinteze, nedostatak konceptualnog mišljenja (ovdje jasnog koncepta) i paradoksalne varijacije uspješnosti u rješavanju problema".⁷ Različiti, suprostavljeni postupci koji proizlaze iz želje da se stvori arhitektura i iz želje da se građenje iskoristi u praksi se ne daju uskladiti u jedinstveno i učinkovito djelovanje. Procesi teku uz mnoštvo zapreka. Želje da se istodobno postignu kvaliteta i korist neusklađene su pa se djelomično ili sasvim isključuju. Stavovi i planovi ne mogu se domisliti do jasnog pregleda i operacionalizacije. Zastoji i neriješeni problemi nastaju u mišljenju, ali procesi teku, pa se djeluje nedomišljenim, iracionalnim ili fragmentnim postupcima. Društvo, ukratko, ne uspijeva odrediti hijerarhiju i logički sustav zahtjeva i postupaka. To stanje vodi u šablonizirano funkcioniranje: "razvija se zapravo jedan specifični sistem funkcioniranja - okamenjen, paralogički, krut i iracionalan. Izgrađuje se (kao u bolesti, op. aut.) zapravo iskrivljena racionalnost u kojoj se sve to odvija".⁸

U praksi danas imamo umjetni kafkijanski svijet činovničkog pisanja dopisa, uvjeta izgradnje, propisivanja, izrade debelih, suvišnih snopova elaborata s nizovima fascikala u kojima se ponavlja i obrazlaže ono što se može vidjeti iz nacрта.⁹

U birokratskome i činovničkom mišljenju i ekonomiji parcijalnih interesa zavladao je shvaćanje i izgradnje kuća i stanova - domova kao

Slika 3.
Novokomponirana arhitektura zamijenila je arhitekturu vila koje su nekada građene po rubovima Zagreba

industrijskih proizvoda. Takvi stanovi mogu biti bilo gdje i postaju neka vrsta skladišta za ljude. Logika upravljanja stvarima nametnula se onoliko koliko stvari, njihovi odnosi i proizvodnja određuju život ljudi, pa stvari zapravo počinju vladati ljudima. Prihvatanje takvog stanja i njegova sustavna proizvodnja prerastaju u održavanje paradoksalnih stanja u kojima poremećaj postaje prihvaćeno stanje, racionalni ishod i, konačno, poželjno rješenje. Pokušaj kompenziranja takvog stanja jest simbolično prikazivanje.¹⁰

U određenom broju slučajeva, uglavnom izvan masovnog stvaranja, u našoj arhitekturi ipak nastaju vrhunska ostvarenja. Ta se djela publiciraju, izlažu i ulaze u povijest arhitekture kao umjetnost i imaju važnu ulogu u kulturi. To su trenuci i situacije kada društvo, poput bolesnika, može pokazati izvanredno lucidne rezultate.

Za kliničku sliku shizofrenije karakteristična je i inkoherencija mišljenja, tj. "nestalne, proturiječne i sumanute teme koje nisu sistematizirane i nastaju iz nereda. Mišljenje je puno simbola i slika, a ponašanje različito od onoga što se govori".¹¹ U masovnoj proizvodnji arhitekture danas sve češće imamo priliku promatrati kako se povezuju dijelovi, oblici i slikoviti motivi na najrazličitije slučajne načine bez razloga, potrebe ili smisla. Dovoljno je pogledati kose ili pseudomansardne krovove na suvremenim stambenim blokovima, različita opločenja kamenom, dodavanje armirano betonskih lukova stambenim zgradama i mnoštvo kompozicija nastalih pod pritiskom želja da se neki prizor u

Slika 4.

Fragmentno i nekoherentno povezivanje motiva u "autorskoj" arhitekturi. Neboderi u novom središtu Karlovca

Slika 5.

Fragmentno i nekoherentno povezivanje motiva u "autorskoj" arhitekturi. i Hotel u Varaždinskim Toplicama.

obliku motiva zahvati i postavi na kuću. Tako nastaju fragmenti okoline okrenuti prema svojoj izdvojenoj stvarnosti. Povlačenje i zatvaranje u sredinu koja se nastoji isključiti iz ostale okoline i stvoriti malo drukčijom i posebnom otkriva težnju prema određenom autizmu, opisanome u individualnoj psihijatriji¹²(sl.3).

U rješenjima kakva vidimo na slikama 4. i 5. stvorene su kombinacije motiva koji ni kao ilustracija ili scenografija nemaju koherentnu vezu. Motivi su jednostavno nabačeni i ostavljeni. Takvo fragmentno povezivanje ne uspijeva naći smisao ni način da se sredi u kompoziciji cijelog djela, kao što se to sa motivima nastoji postići u umjetničkim djelima. (Čak i u onima u kojima se ideja izražava superponiranim ili montiranim heterogenim motivima.) To fragmentno postavljanje po karakterističnoj nesrednosti i nepovezanosti podsjeća na upotrebu riječi pri duševnim poremećajima. Upotreba riječi i govor pri shizofreniji može početi proizlaziti iz primarnog procesa mišljenja. On tada postaje "...mješavina i zbrka riječi čije značenje ne slijedi pravila verbalne logike. Riječi se mogu spajati, pojedinim slogovima zamijeniti mjesta, pa jezik shizofrenog može biti sličan jeziku malog djeteta koje sriče ili guče¹³" Ono što se u bolesnikovu mišljenju događa s riječima u arhitekturi se događa s arhitektonskim oblicima: ideja kuće kao umjetnička zamisao kao da se u tim slučajevima ne može dosegnuti. Česti su slučajevi da se počinje graditi prije osmišljavanja, dok postoje samo nejasne slike. Fenomen novokomponirane arhitekture upravo je prizivanje predodžbi i simbolike koju nakon toga nitko ne uspijeva umjetnički srediti. Ono vjerojatno zadovoljava potrebu da se očituje primarni proces mišljenja sa svojim slikama i pritiskom želja. na taj se način okolina počinje puniti rezultatima pražnjenja podsvjesnih impulsa pojedinaca. Svi ostali, koji

Slika 6.
Stambena zgrada u Karlovcu

se koriste istim prostorom, izloženi su takvom agresivnom očitovanju. Oni moraju potisnuti nezgrapnosti, zbrkane i nesredene prizore, pogrešne prostorne odnose, nepovezane ritmove, proporcije, odnose boja i materijala ili nesuvislu organizaciju.

Opisane pojave javljaju se kao individualno djelovanje. Međutim, cijeli društveni mehanizam usmjeren je tako da mnogi arhitekti moraju rješavati zadatke kojima nisu dorasli. Mnogi koji su pod pritiskom nužnosti stvaranja arhitekture a nisu se dovoljno razvili kao umjetnici pribjegavaju preuzimanju oblika koji su trenutačno u nekoj vrsti mode. Njihovi oblici i sklopovi oblika tada su plod kompilacije umjesto plod istraživanja.

Slike 6, 7. i 8. pokazuju primjere u kojima za mješavinu oblika nije pronađena jasna kompozicija. U tim primjerima nije osmišljen karakter koji je bilo potrebno dati spojevima različitih sastavnih dijelova. Svaki sastavni dio arhitekture na tim kućama ima drukčije podrijetlo. To ne bi bio nedostatak da su iskorištene kompozicijske vrijednosti što ih nose ti sastavni dijelovi.

Na prvom primjeru dobro se vidi problem spajanja. Kuća je mnogo bolje rješenje od ostale dvije, iako je i u njoj spoj ostao nedorečen i dodatno opterećen "grafičkom" intervencijom na fasadi. Zidani volumen kuće na slici 6. bio bi sam za sebe relativno jednostavno i odmjereno projektirana zgrada koja slijedi načela modernog pokreta u arhitekturi da mu nije dodan kosi krov. Taj je krov "posuđen" iz druge, starije tradicije i samo stavljen na modernu bazu bez nalaženja pravog načina spajanja: dvos-

Slika 7.

Spoj nove arhitekture s modernom u Cjetnom naselju u Zagrebu

trešni krov ima vrlo naglašen uzdužni smjer, a središte i težište zidanog volumena je unutar zidova. Krov sa svojim smjerom stvara dinamičan izgled, a zidani volumen ima statičan učinak. Spajanjem takvih dijelova kuća u prostornom smislu postaje istodobno statična i dinamična. Kuće se inače mogu "sklapati" od naglašeno dinamičnih i izrazito statičnih dijelova. Ali u ovom je primjeru krov čvrsto "usađen" u zidani dio i zabatne zidove. Njegova je dinamičnost zakočena. Stvoren je defekt i rješenje kakvo je inače tipično za barake i mnoge obiteljske kuće građene po projektima iz kataloga. Osjećaj nedostatka ideje, koja bi pomirila krov i kuću, vjerojatno je vodio daljnjoj intervenciji - umjesto da se krov promijeni i prilagodi donjemu, relativno jasnom dijelu, donji se dio počeo razlagati. Dodane su mu sive pruge na zabatima, a time je razbijeno dotada cjelovito oplošnje. Smjerovi na kući istodobno su izgubili međusobnu povezanost, a tenzije među različitim dijelovima kuće ostale su neriješene.

Kratki krovovi na slici 7, koji uvijek imaju naglašen horizontalni smjer, postavljeni su na različite visine. Oni tako "skaču" gore - dolje, a volumen kuće je rastavljen na neku vrstu supergrafičke strukture smeđih i krem polja. Polja se, međutim, izmjenjuju u sasvim drukčijem ritmu. Na tom primjeru ništa nema veze s nečim drugim: ni prvi ritam s drugim, ni dvostrešni krov s volumenom zidova, ni objene plohe s volumenom kuće ili krovom, ni kuća sa svojom okolinom.

Na slici 8. prikazana je kuća čiji autori također nisu shvatili da dvostrešni krov ima jako usmjerenje koje treba znati svladati u prostoru. Kosi krovovi mogli su dobro postužiti za rješavanje kuće na uglu, kad se ta kuća ne bi nastavljala na dobro projektiranu stambenu zgradu iz razdoblja Moderne, i da te dvije kuće međusobno ne stvaraju nered na mjestima gdje se spajaju. Dijagonalno postavljena masa u drugom planu pročelja dodala je cijelom sklopu nove smjerove. Oni sa zabatom, bojom i krovom onemogućuju spajanje prostornih sila u bilo kakvu suvislu kompoziciju. Umjesto da se prepoznaju i cijene vrijednosti susjedne zgrade te da kuća na uglu bude jasnije kompozicije, nered je povećan. Projekt kuće na tome mjestu trebao je rješavati netko od najboljih arhitekata u gradu.

Primjeri djelovanja kojim se rađa specifična patologija arhitekture i u kojem nisu riješeni projektantski problemi iskazuju se u radu pojedinca. Pritom se pojedinci ne ponašaju i ne djeluju nimalo bolesno. Oni samo slabo rješavaju zadatke. Poremećaj počinje djelovati tek na razini kolektiva. Kolektiv je, sa svojim mehanizmima, stavio pred jednog svog člana pretešku zadaću. Na taj se način u okolinu počelo ugrađivati rješenje koje će ostali članovi društva godinama potiskivati kao neugodan prizor.

Danas se u opsežnoj graditeljskoj djelatnosti gradovi i krajolici pune prizorima loše projektirane arhitekture, loše riješenim problemima i greškama u kompoziciji. Ta realnost djeluje na sve koji se kreću njome.

Slika 8.

Stambena zgrada u Zagrebu. Ovako projektiranim kućama tkivo grada se rastavlja umjesto da se povezuje.

Ona je neprekidno i latentno prisutna kao kompleksni sustav prizora koje ljudi samo povremeno svjesno promatraju.

Loša arhitektura djeluje kao bilo koji ružni prizor, kao ružne slike s filmova ili televizije, ružni snovi ili neugodni doživljaji. Cijele zajednice izložene takvoj okolini prisiljene su živjeti s potisnutim nezadovoljstvom prema okolini. Prisiljeni su nositi slike koje su im neugodne jer nije angažiran bolji arhitekt, plaćen bolje osmišljen i dulje studirani projekt u kojemu bi se arhitekti međusobno više konzultirali, u kojemu bi uvjeti izgradnje bili napisani na temelju prostudiranoga idejnog rješenja, u kojemu se zbog nekakva interesa ne bi mijenjao projekt ili ugrađivao neodgovarajući građevni materijali itd.

Pitanje je: kako liječiti poremećene procese, kako popraviti društvene mehanizme i stvoriti stanje u kojemu će se iskazati stvaralački dometi? Mnogo se govori o obnovi i duhovnoj obnovi društva. U tom skupu pitanja cilj izgleda jasan, ali ne i put do njega.

Osnovni zahvat u liječenju arhitekture u Hrvatskoj morat će biti donošenje novih zakona kojima će se arhitektura zaštititi kao umjetnička praksa i cjeloviti stvaralački proces, koj će ukinuti razdvajanje arhitekture na kulturu i građevinarstvo.

Druga razina liječenja koja se djelomično može riješiti zakonima obuhvaća izbor arhitekata. Ako se, kao što je danas slučaj, slabim arhitektima prepusti da se muče sa zadacima kojima nisu dorasli, njihovi rezultati moći će zadovoljiti samo populaciju s najnižom prostornom kulturom - populaciju koja prihvaća i razvija novokomponiranu arhitek-

туру i njezine varijante razrađene u projektima iz kataloga. Novi zahtjevi moraju se postaviti i kad je riječ o školovanju arhitekata i kriterijima studija, od prijemnih ispita do diplomskih radova.

Treća razina liječenja pripada obrazovanju i podizanju prostorne odnosno likovne kulture. Ona je povezana s problematikom mentalne higijene.

I na kraju ćemo reći nekoliko riječi o uzrocima i uzročnicima poremećaja o kojima smo govorili. Kao i u bolesti, opisana sociopatološka situacija u arhitekturi nije rezultat postojanja uzročnika nego oslabljene otpornosti društva. Bolest se javlja povremeno iako uzročnici postoje uvijek i svugdje. Uvijek je postojao sloj ljudi koji su mogli imati koristi od iskorištavanja i komercijaliziranja arhitekture uz nizak ukus i nedovoljno visoke vrijednosne kriterije. U novije doba taj je sloj ljudi sa svojim zakonima i načelima proizvodnje izmakao kontroli i razvio specifičnu psihopatologiju i sociopatologiju građenja.

Postoji, nažalost, i politička dimenzija tog problema. kao što je u našoj sredini provođeno nasilje nad kulturom govora, jezikom, književnosti, sustavom obrazovanja, religioznim životom i uopće svim tekovinama kulture, običaja, stručnog rada i civiliziranog života, destruirana je i kultura građenja. kao sredstvo za to stvoreni su mehanizmi i društveni sloj koji je iskorištavao, razvijao i imao koristi od takvog stanja. Taj sloj kao sredstvo razaranja kulture građenja dugoročni je uzrok ekološke krize, destrukcija i poremećaja. Destrukcija graditeljstva kao dijela kulturnog identiteta bila je manje očita i bolje prikrivena nego uplitanje u jezik i govornu kulturu. U današnjim prilikama obnove već se zamjećuje da će se kultura govora, jezik i školstvo oporaviti mnogo brže nego kultura prostora. Javno je zanimanje vrlo slabo usmjereno prema graditeljstvu.

Bilješke

¹ Treba upozoriti na knjigu o onečišćenju okoliša građenjem napisanu prije 19 godina. Autor je švicarski arhitekt Rolf Keller, a naslov knjige je *Bauen als Umweltzerstörung Artemis*, Zürich, 1973.

² Klaić B., *Veliki rječnik stranih riječi*, Zora, Zagreb, 1968.

³ Morsan B., *Primjedbe na Nacrt prijedloga Građevinskog zakona*.

⁴ ibid. Vidjeti: Francuski zakoni - Arhitektura (zak. br. 77 od 3.1.1977) i Kodeks profesionalnih zadataka arhitekata (dekret od 20.3.1980) te iz njemačkog zakonodavstva: *Bayerische Bauordnung* i *Zakon o arhitektima*, C.H. Beckssche Verlagsbuchhandlung, München, 1991.

⁵ Vidjeti navedene zakone.

⁶ Vidjeti: Rogić I., *Stanovati i biti*, Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb, 1990.

⁷ O dementnim i paranoidnim oblicima u shizofreniji vidjeti: Poro A., *Enciklopedija psihijatrije*, Nolit, Beograd, 1990, str. 602.

⁸ ibid.

⁹ Još u doba secesije u Zagrebu su se kuće gradile po nacrtima i troškovniku. Danas "tehnička dokumentacija" počinje nizom kopiranih uvjerenja, a u elaboratima zaštite na radu posebno se crtaju, opisuju i označavaju putovi izlaska u opasnosti, koji se bez ikakva posebnog elaborata mogu vidjeti u tlocrtu. Takvih izmišljenih postupaka vezanih za nagomilane propise puna je suvremena hrvatska praksa.

¹⁰ Više o tome vidjeti u: Rogić, nav. dj.; Morsan B., *Zagađivanje okoliša građenjem - cijepanje mišljenja o kvantitetu i kvalitetu*, savjetovanje "Eko usmjereni razvoj". Otvoreno sveučilište i VEDECO, Zagreb, 9-12.6.1993. Posebno je zanimljiva analiza Lewisa Mumforda o napretku, utopiji i megastroju kao društvenome mehanizmu u knjizi *Mit o mašini* (1964,1986).

¹¹ Poro, nav. dj., str. 603.

¹² ibid.

¹³ Blažević D., Cividni-Stanić E., Beck-Dvoržak M., *Medicinska psihologija*; Cividini-Stanić E., *Komunikacija*, Jumena, Zagreb, 1989, str. 62.

Literatura

1. Keller R., *Bauen als Umweltzerstörung*, Artemis, Zürich, 1973.
2. Klaić B., *Veliki rječnik stranih riječi*, Zora, Zagreb, 1968.
3. Morsan B., *Primjedbe na Nacrt prijedloga Građevinskog zakona*
4. Francuski zakon o arhitektima od 3.1.1977. i Kodeks profesionalnih zadataka arhitekata-dekret od 20.3.1980; *Bayerische Bauordnung* njemačkog zakonodavstva, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1991.
5. Rogić I., *Stanovati i biti*, Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb, 1990.
6. Poro A., *Enciklopedija psihijatrije*, Nolit, Beograd, 1990.
7. Morsan B., *Zagađivanje okoliša građenjem - cijepanje mišljenja o kvantitetu i kvalitetu*, savjetovanje "Eko usmjereni razvoj", Otvoreno sveučilište i Vedeco, Zagreb, 9-12.6.1993.
8. Blažević D., Cividini-Stanić E., Beck-Dvoržak M., *Medicinska psihologija*, Jumena, Zagreb, 1989.
9. Mumford L., *Mit o mašini*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1986.

Summary

HOW TO CURE ARCHITECTURE A contribution to the analysis of the sociopathology of building

Boris Morsan

The crisis in newer architecture is expressed in the mass production of superficially designed buildings and in the small number of architectural works of art. This has reached the proportions of a kind of social disease with a group of disorders, clearly visible symptoms, processes and, to a certain extent, causes.

Just as mental derangement changes the behaviour, functioning, capabilities and way of life an individual, so this social disease has unsettled the functioning of social mechanisms and disrupted links between processes. Social behaviour in architectural creativity can be compared with the clinical pictures described in the psychiatry of the individual. The similarity is significant, and the terminology is surprisingly appropriate for descriptions of social behaviour although the governing processes on the social and individual level differ. This is not the same disease transferred from an individual to a social level. The causes of the disorder on the two levels are essentially different and mainly still rather unknown, and the path from individual inception to social disorder are long and stratified. The problems of pathology in building, which include an environment polluted with unsuitable architecture and places of maximum pollution, the development of methods of prevention, cure etc., must be interpreted in the context of social psychiatry. As a mass phenomenon, these problems should be treated as part of mental hygiene and it is from this aspect that influence of architecture should begin. Different attitudes various social groups have towards architecture result in conflicting activities: on one hand architecture is considered an art, and on the other the practice exists of cheap projects, mass construction and profit, to the disadvantage and detriment of architecture. Each of these attitudes results in different and separate behaviour, so that society seems greatly to reflect disorders known in individual disease. The desire to realize what we call good architecture exists, but the clear plan is lost on the way to the goal, becoming futile as procedures are accommodated to satisfy partial and momentary interests and gains. There is no hierarchy of logical system of demands and procedures. Disorders, as levels of the same problem, sweep from individual situations and cases to the community as a whole, influencing and generating each another.

The result of this pattern is the appearance of incoherent, contradictory and unsystematic themes with many symbols and images linked in various random manners, without reason, need or sense. This gives birth to environmental fragments turned to their own isolated reality. In today's substantial production towns and landscapes are cluttered with examples of badly designed architecture, badly solved problems and mistakes in composition. This reality exists and is constantly and latently at work as a complex system of scenery that people are only occasionally aware of.

